

การศึกษาระยะยาวของการปรับตัวในการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยว
อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

A Longitudinal Study of Life Adjustment of Tourist Boat
Entrepreneurs in Amphawa District, Samut Songkhram Province

ชภัทร ช่างอรุณ, หทัยรัตน์ มาประณีต และชลวิทย์ เจียรจิตต์

Chapat Chuangaroon, Hathairat Marpraneet and Cholvit Jearajit

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Srinakharinwirot University

E-mail: chapat.chuangaroon@gs.swu.ac.th

Received: 2025-7-24; Revised: 2025-10-26; Accepted: 2025-10-27

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงก่อนวิกฤตการณ์ COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย 2. ศึกษาการปรับตัวดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงเกิดวิกฤตการณ์ COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย และ 3. เพื่อนำเสนอแนวทางการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงหลังวิกฤตการณ์ COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย สำหรับงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ ข้อคำถามในการสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ คือ ผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยว ที่อาศัยอยู่ในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 30 คน มาเป็นผู้ให้ข้อมูล การสัมภาษณ์เชิงคุณภาพผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกกลุ่มแบบเฉพาะเจาะจง โดยต้องเป็นผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวที่มีสุขภาพแข็งแรงและมีอายุมากกว่า 18 ปีขึ้นไป และมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดสมุทรสงคราม มาแล้ว 10 ปีขึ้นไป สำหรับการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงและเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก หลักการสัมภาษณ์จะสัมภาษณ์ 5 – 30 คน โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ ไม่เกิน 20 – 40 นาที โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และใช้วิธีการวิเคราะห์แบบแก่นสาระตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งผลการวิจัย พบว่า ประการที่ 1 ในช่วงก่อน COVID-19 ระบาด ผู้ประกอบการเรือมีรายได้สูงและมีชีวิตที่มั่นคง โดยความสำเร็จนี้เกิดจากการประกอบอาชีพ ที่เกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรม ประเพณี และชุมชน โดยมีเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งเป็นกลไกหลักในการประกอบอาชีพ ประการที่ 2 ช่วงวิกฤต COVID-19 ส่งผลกระทบต่อทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม อย่างรุนแรงเนื่องจากการท่องเที่ยวหยุดชะงัก ทำให้ผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยวต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดโดยใช้กลยุทธ์ที่หลากหลาย ได้แก่ การลดรายจ่าย การพึ่งพาทรัพยากรท้องถิ่น และการใช้ "ทุนทางสังคม" ที่มีอยู่เดิมเป็นเครือข่ายช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประการที่ 3 หลังวิกฤต COVID-19 ระบาด มีการฟื้นฟูสู่เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของอาชีพด้วยการยกระดับการประกอบอาชีพ โดยนำบทเรียนที่ได้จากวิกฤตการณ์มาปรับใช้ โดยมีการพัฒนารูปแบบการบริการใหม่ ๆ เช่น ทัวร์ชุมชน นอกจากนั้นยังมีการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้อย่างจริงจังรวมถึงการสร้างมาตรฐานความปลอดภัยและสุขอนามัยให้เป็นจุดแข็ง และมีการบริหารจัดการการเงินอย่างมีวินัยเพื่อกระจายความเสี่ยง ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางการดำรงชีวิตเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในอนาคต จึงมีการนำเสนอ "แนวทาง BRF" เป็นแนวทางการดำรงชีวิตเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในอนาคต ซึ่งประกอบไปด้วย 3 เสาหลัก ได้แก่ B (Business) การพัฒนาธุรกิจให้ทันสมัยและมีคุณภาพ R (Resource & Community) การจัดการทรัพยากรและความร่วมมือในชุมชนให้เข้มแข็งและ F (Financial Management) การบริหารการเงิน

โดยมุ่งเน้นสร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้ประกอบการเรือสามารถรับมือกับวิกฤตการณ์ในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในส่วนข้อเสนอแนะการวิจัย จากการศึกษาพบว่าควรมีการพัฒนาเพื่อส่งเสริมผู้ประกอบการเรือ ได้แก่ การส่งเสริมให้ภาครัฐมีการจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนกลุ่มผู้ประกอบการเรือ และพัฒนาทักษะต่างๆ เช่น ภาษาอังกฤษ ทักษะการซ่อมเรือ เป็นต้น

คำสำคัญ : ผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยว, การปรับตัวในการดำเนินชีวิต, วิกฤตการณ์ COVID-19

Abstract

This study aimed to examine the livelihoods of tourist boat operators in Amphawa District, Samut Songkhram Province, across three periods: before, during, and after the COVID-19 crisis in Thailand. The objectives were (1) to study the livelihoods of tourist boat operators before the COVID-19 pandemic, (2) to explore their adaptive strategies during the pandemic, and (3) to propose approaches for sustaining their livelihoods after the crisis. The research employed a qualitative methodology using in-depth interviews as the primary data collection method. Thirty tourist boat operators residing in Amphawa District were purposively selected based on specific criteria: they were in good health, aged 18 years or older, and had lived in Samut Songkhram Province for at least ten years. Each interview lasted approximately 20–40 minutes, and data were analyzed thematically according to the research objectives.

The findings revealed that before the COVID-19 outbreak, operators had high incomes and stable livelihoods supported by occupations deeply connected to local culture, traditions, and strong community cooperation networks. During the pandemic, they experienced severe economic and social impacts due to the suspension of tourism and adopted various coping strategies such as reducing expenses, relying on local resources, and utilizing existing social capital networks for mutual support. After the crisis, operators focused on rebuilding sustainable livelihoods by applying lessons learned, developing new service models such as community-based tours, adopting digital technologies, enhancing safety and hygiene standards, and practicing disciplined financial management to mitigate risks.

To strengthen resilience against future crises, the study proposes the “BRF Approach,” consisting of three pillars: B (Business) – modernizing and improving business quality; R (Resource & Community) – strengthening resource management and community cooperation; and F (Financial Management) – maintaining disciplined financial management. The study also recommends government support in budget allocation and the development of key skills such as English language proficiency and boat maintenance to enhance the capacity of tourist boat operators in Amphawa District.

Keyword: Amphawa Community Boat Operator, Lifestyle Adaptation, COVID-19 Crisis

บทนำ

จากการแพร่ระบาดของโรค COVID-19 นับเป็นปรากฏการณ์สำคัญระดับโลกที่ส่งผลกระทบต่อทุกมิติของชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นทั่วโลก ขณะที่ในประเทศไทยเอง กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข (2566) รายงานว่ามีผู้ติดเชื้อสะสมกว่า 4.7 ล้านราย และมีผู้เสียชีวิตกว่า 34,500 ราย การระบาดดังกล่าวนำไปสู่การปิดเมือง (lockdown) การจำกัดการเดินทาง และ

การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนในรูปแบบ "New Normal" ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบในระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นักวิจัยหลายท่าน เช่น เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์ และคณะ (2563) ได้ศึกษาผลกระทบของ COVID-19 ต่อสังคมไทย พบว่ามีผลกระทบทั้งในด้านเศรษฐกิจ การว่างงาน และภาระหนี้สินของประชาชน ขณะที่การศึกษาวิจัยในระดับพื้นที่ พบว่าเมื่อเกิดการระบาดของโรค COVID-19 ชุมชนท่องเที่ยวต้องมีการปรับตัวอย่างเร่งด่วนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตในปัจจุบันและอนาคต (โชติช่วง เรืองฤทธิ์, 2565) อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่อง “**การศึกษาระยะยาวของการปรับตัวในการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยว อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม**” เป็นการศึกษาที่มุ่งเจาะลึกกลุ่มอาชีพเฉพาะ ซึ่งเป็นอาชีพที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจฐานรากที่ขับเคลื่อนด้วยทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรม ทั้งนี้ยังขาดการศึกษาเชิงลึกในมิติ “การปรับตัวเชิงปฏิบัติ (practice-based adaptation)” ที่สะท้อนให้เห็นกระบวนการเรียนรู้ การสร้างนวัตกรรม และการจัดการทางเศรษฐกิจภายใต้แรงกดดันจากวิกฤตการณ์

อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงและมีเอกลักษณ์ด้านภูมิทัศน์ริมฝั่งน้ำ วิถีชีวิตของชาวบ้านผูกพันกับการล่องเรือ การค้าขาย และการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นโดยธรรมชาติ กลุ่มผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวจึงมีบทบาทไม่เพียงในฐานะผู้ให้บริการเดินเรือ แต่ยังเป็น “ผู้เล่าเรื่อง” ถ่ายทอดวัฒนธรรม และเชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจของชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อเกิดการระบาดของโรค COVID-19 ธุรกิจเรือบริการนักท่องเที่ยวได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง รายได้หายไปอย่างฉับพลัน เกิดการเปลี่ยนอาชีพ การขายทรัพย์สิน และปัญหาด้านจิตใจ รวมถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร นักวิจัยจึงเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่ ผ่านการเก็บข้อมูลจากผู้ประกอบการกว่า 30 ราย โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบการปรับตัวทั้งในมิติส่วนบุคคล ครอบครัว และชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม และนวัตกรรมชุมชนในการรักษาการดำรงชีวิตภายใต้ภาวะวิกฤต แนวคิด “**การปรับตัว (Adaptation Theory)**” ถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ เพื่ออธิบายกระบวนการตอบสนอง การเรียนรู้ และการปรับโครงสร้างการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน โดยมองว่าการปรับตัวมิได้หมายถึงเพียงการ “เอาตัวรอด” (survival) เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการ “สร้างความยืดหยุ่น” (resilience) และ “การเปลี่ยนผ่านสู่ความยั่งยืน” (transformative adaptation) ผ่านการบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ขณะเดียวกัน แนวคิด “**เศรษฐกิจฐานราก (Grassroots Economy)**” ถูกนำมาใช้ในการอธิบายพลวัตของเศรษฐกิจในระดับชุมชน ที่ขับเคลื่อนโดยกลุ่มอาชีพขนาดเล็กซึ่งอาศัยความร่วมมือทางสังคม ความไว้วางใจ และทุนทางวัฒนธรรมในการดำเนินธุรกิจ การศึกษานี้จึงมุ่งทำความเข้าใจการปรับตัวของผู้ประกอบการเรือในฐานะ “กลไกเศรษฐกิจฐานราก” ที่มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนหลังวิกฤตการณ์

บทความวิจัยนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาการปรับตัวของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในอัมพวา โดยมุ่งวิเคราะห์พฤติกรรมดำรงชีวิต การจัดการทรัพยากร และการฟื้นฟูตัวหลังวิกฤต COVID-19 การวิจัยดำเนินการระหว่างปี 2565–2568 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์และการสังเกตเชิงลึก เพื่อสำรวจรูปแบบการปรับตัวใน 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงก่อนเกิดวิกฤต ขณะเกิดวิกฤต และช่วงหลังการระบาด จุดเน้นของบทความคือการเข้าใจ “องค์ความรู้จากผู้ปฏิบัติ” (practitioner knowledge) และ “นวัตกรรมชุมชน” ที่เกิดจากการปรับตัวจริงในภาคสนาม

โครงสร้างของบทความแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ บทนำ วัตถุประสงค์ ระเบียบวิธี ผลการศึกษา และข้อเสนอเชิงนโยบาย ผลการวิจัยคาดว่าจะประโยชน์ต่อวงวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจฐานราก และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นที่มีลักษณะเศรษฐกิจและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับอัมพวา เพื่อออกแบบนโยบายการฟื้นฟูหลังวิกฤตที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงก่อนวิกฤตการณ์ COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงเกิดวิกฤตการณ์ COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงหลังวิกฤตการณ์ COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย

การทบทวนวรรณกรรม

จากการทบทวนวิจัยในครั้งนี้ ได้มีการรวบรวมและวิเคราะห์เอกสาร งานวิจัย และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้ แนวโน้มการศึกษา และกรอบแนวคิดที่สนับสนุนการวิจัยเรื่องการปรับตัวของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม การทบทวนนี้ไม่เพียงสรุปข้อมูลจากงานวิจัยหรือเอกสารที่มีอยู่เท่านั้น แต่ยังมุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงระบบเพื่อชี้ให้เห็นถึง “ช่องว่างของความรู้” (knowledge gap) ซึ่งหมายถึงประเด็นที่ยังไม่ถูกศึกษาอย่างลึกซึ้ง และเป็นพื้นที่ที่งานวิจัยฉบับนี้สามารถเติมเต็มได้อย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้นการทบทวนวรรณกรรมในครั้งนี้จะครอบคลุมเนื้อหาหลัก 8 ประเด็น ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีวิต กล่าวถึงความหมายและองค์ประกอบของวิถีชีวิต การพัฒนาตนเอง การสร้างสมดุลในมิติทางกาย จิตใจ สังคม เศรษฐกิจ และจิตวิญญาณ รวมถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัว ซึ่งสอดคล้องกับการสร้างความยั่งยืนในระดับครัวเรือนและชุมชน
2. แนวคิดการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิต มุ่งศึกษาการปรับตัวของวิถีชีวิตสังคมไทยในยุค “New Normal” ภายหลังจากแพร่ระบาดของโรค COVID-19 การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และพฤติกรรมผู้คน ซึ่งสะท้อนให้เห็นกระบวนการปรับตัว (Adaptation Process) ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน
3. แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง (Strong Community Concept) กล่าวถึงการมีเครือข่ายทางสังคม ความร่วมมือ ความไว้วางใจ และทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งช่วยให้ชุมชนมีศักยภาพในการฟื้นตัวและปรับตัวต่อวิกฤตได้ดี เป็นพื้นฐานสำคัญของ “เศรษฐกิจฐานราก” (Grassroots Economy) ที่พึ่งพากันและกันในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น
4. ความรู้เกี่ยวกับโรค COVID-19 อธิบายถึงการแพร่ระบาด ผลกระทบต่อสุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงมาตรการของรัฐและการปรับตัวของประชาชนทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน ซึ่งเป็นบริบทสำคัญของการศึกษาการปรับตัวในครั้งนี้
5. ข้อมูลเกี่ยวกับเรือบริการนักท่องเที่ยว กล่าวถึงบทบาทของเรือในฐานะส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรม และเศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่อัมพวา ที่มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทจาก “การคมนาคม” สู่ “การให้บริการท่องเที่ยว” ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในระดับฐานราก
6. ข้อมูลชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม อธิบายประวัติความเป็นมา ลักษณะทางภูมิศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ สังคม ประชากร การศึกษา และการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชน เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อรูปแบบการดำรงชีวิตและการปรับตัวของผู้ประกอบการ

7. ข้อมูลตลาดน้ำทั้งในประเทศและต่างประเทศ อธิบายความเป็นมาและบทบาทของตลาดน้ำในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงการเปรียบเทียบกับตลาดน้ำในต่างประเทศ เพื่อให้เห็นพลวัตของเศรษฐกิจฐานรากและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความยั่งยืน

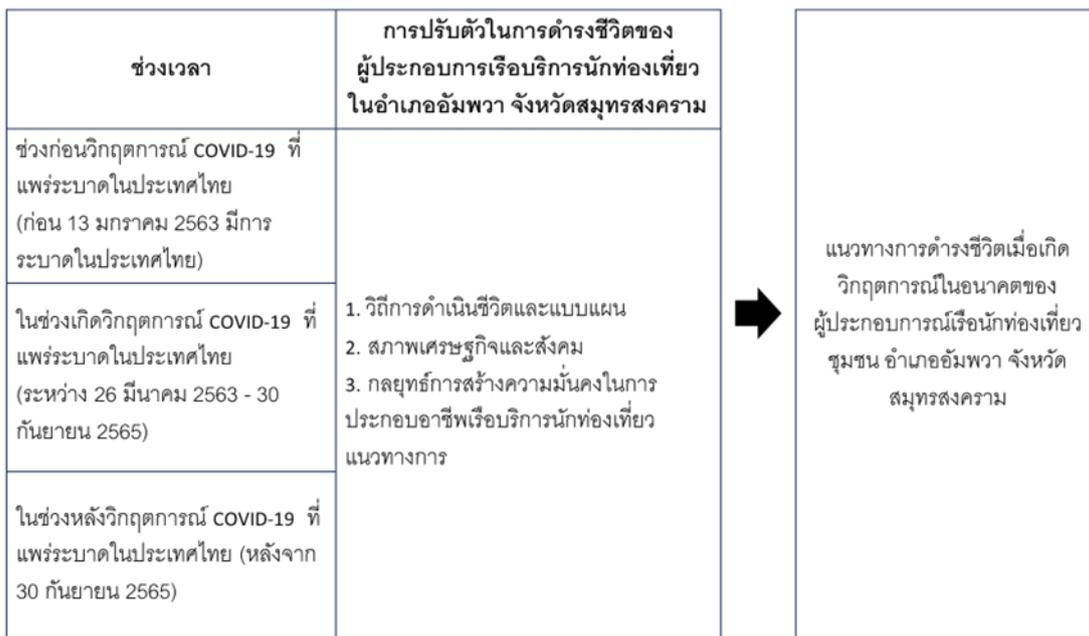
8. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทบทวนงานวิจัยที่ศึกษาทุนทางสังคม การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การพัฒนาศักยภาพตลาดน้ำ และการบริหารจัดการพื้นที่สาธารณะ เพื่อรองรับการท่องเที่ยว รวมถึงงานที่เชื่อมโยงกับการปรับตัวของผู้ประกอบการรายย่อยในชุมชน

สรุปผลการทบทวนวรรณกรรมจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังมี “ช่องว่างขององค์ความรู้” ในการศึกษากลไกการปรับตัวของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะในอำเภอมวกเหล็กจะมีงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาผลกระทบของ COVID-19 ต่อการท่องเที่ยวหรือการปรับตัวของชุมชนโดยรวม แต่ยังขาดการวิเคราะห์เชิงลึกในระดับ “ผู้ประกอบการฐานราก” ที่มีลักษณะเฉพาะทางอาชีพและวัฒนธรรม เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว การวิจัยครั้งนี้จึงบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีหลักดังต่อไปนี้เป็นกรอบแนวคิดเชิงวิเคราะห์: Sustainable Livelihood Framework (Chambers & Conway, 1992) ใช้อธิบายปัจจัยทุน 5 ประเภท ได้แก่ ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนสังคม (Social Capital) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) ทุนกายภาพ (Physical Capital) และทุนการเงิน (Financial Capital) ซึ่งมีบทบาทในการดำรงชีวิตและการปรับตัวของผู้ประกอบการ Community Resilience Theory (Norris et al., 2008) ใช้ในการทำความเข้าใจศักยภาพของชุมชนในการฟื้นตัวหลังวิกฤต ผ่านการเสริมสร้างทุนทางสังคม ความร่วมมือ และระบบการจัดการท้องถิ่น Social Innovation Theory อธิบายกระบวนการสร้างสรรค์บริการใหม่ ๆ หลังวิกฤต COVID-19 เช่น การพัฒนาทัวร์ชุมชน การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ และการบริหารจัดการทางการเงินอย่างมีวินัย Adaptation Theory ทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์การตอบสนองและการเปลี่ยนผ่านของผู้ประกอบการจากภาวะวิกฤตสู่ความยั่งยืน โดยมองว่าการปรับตัวเป็นกระบวนการที่เกิดจากการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงเชิงบูรณาการ Grassroots Economy Concept ช่วยอธิบายโครงสร้างเศรษฐกิจระดับฐานรากที่ขับเคลื่อนด้วยทุนทางสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นรากฐานของความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของชุมชน การเสริมแนวคิดและทฤษฎีเหล่านี้ทำให้การทบทวนวรรณกรรมมีความเชื่อมโยงทางทฤษฎีชัดเจนมากขึ้น สะท้อนถึงการบูรณาการความรู้ร่วมสมัยในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมและเศรษฐกิจในบริบทของอำเภอมวกเหล็ก ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สามารถอธิบายพลวัตของการดำรงชีวิตและการปรับตัวของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวได้อย่างลึกซึ้งและมีมิติทางวิชาการมากยิ่งขึ้นในการวิจัยครั้งนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตหลังยุค COVID-19 กรณีชุมชนในอำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสมุทรสงคราม เนื่องจากสถานการณ์ในปัจจุบันมีการแพร่ระบาดของโรค COVID-19 ทั่วประเทศทุกพื้นที่ในประเทศไทย ซึ่งส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตต่อคนในประเทศไทย อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเฉพาะอาชีพผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี และการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น ซึ่งถือได้ว่าเมื่อเกิดวิกฤตการณ์นี้จะส่งผลกระทบต่ออาชีพเป็นอย่างมาก ดังนั้นในการทำวิจัยครั้งนี้จึงต้องการทราบถึงแบบแผนการทำงาน สภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงกลยุทธ์การสร้างความมั่นคง ในช่วงก่อน ระหว่าง และหลังการระบาดของโรคโควิด-19 เพื่อนำเสนอแนวทางการดำรงชีวิตเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในอนาคตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสมุทรสงคราม งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยนำทฤษฎีสำคัญ 4 ด้าน ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของ “เศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรม-สิ่งแวดล้อม” มาใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิด ได้แก่ ทฤษฎีทุนทางสังคมของบูร์ดิเยอ (Bourdieu's Theory

of Social Capital, 1986) ใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) และทุนเศรษฐกิจ (Economic Capital) ในกระบวนการดำรงชีวิตและการปรับตัวของผู้ประกอบการ โดยมองว่าผู้ประกอบการในอัมพวาสามารถแปลงทุนทางสังคม เช่น เครือข่าย ความสัมพันธ์ และความไว้วางใจ ให้กลายเป็นทุนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างความยืดหยุ่นและความอยู่รอดในภาวะวิกฤต แนวคิดการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework: Chambers & Conway, 1992) ใช้ในการอธิบายปัจจัยทุน 5 ประเภท ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนการเงิน ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการฟื้นตัวหลังวิกฤต ทฤษฎีการปรับตัว (Adaptation Theory) เพื่ออธิบายกระบวนการตอบสนองและการเรียนรู้ของผู้ประกอบการในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ทั้งในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม โดยมองว่าการปรับตัวมิใช่เพียงการปรับพฤติกรรม แต่เป็นการ “เปลี่ยนผ่านเชิงระบบ” (systemic transition) สู่รูปแบบการดำรงชีวิตใหม่ที่ ยั่งยืน และแนวคิดเศรษฐกิจฐานราก (Grassroots Economy Concept) เพื่ออธิบายบทบาทของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในฐานะกลุ่มอาชีพระดับฐานรากที่เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยมุ่งสร้างเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองและกระจายรายได้ ภายในพื้นที่ที่ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิดโดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นจึงมีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) คือ ผู้ประกอบการที่เป็นเจ้าของเรือ จำนวน 30 ราย มาเป็นผู้ให้ข้อมูล ด้วยการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกกลุ่มแบบเฉพาะเจาะจง โดยต้องเป็นผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวที่มีสุขภาพแข็งแรงและมีอายุมากกว่า 18 ปีขึ้นไป และมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดสมุทรสงครามมาแล้ว 10 ปีขึ้นไปสำหรับการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงและเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก หลักการสัมภาษณ์จะสัมภาษณ์ 5 – 30 คน โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ ไม่เกิน 20 – 40 นาที (ประไพพิมพ์ สุธีวสินนท์ และ ประสพชัย พสุนนท์, 2559

เครื่องมือในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การตั้งคำถามในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลและเป็นแนวทางในการสังเกตวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้ให้ข้อมูล โดยสร้างจากการตั้งคำถามที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ทำวิจัย โดยผ่านการพิจารณาจากอาจารย์ที่ปรึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. การได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมในมนุษย์ (เลขที่โครงการ SWUEC682207) เมื่อ 18 พ.ค. 2568
2. ลงพื้นที่คัดเลือกผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยวในอัมพวา 30 รายที่สมัครใจให้ข้อมูล
3. แจกข้อมูลโครงการและขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และประโยชน์ของการศึกษา
4. อธิบายวิธีการเก็บข้อมูล ระยะเวลา และขอความยินยอม โดยมีเอกสารลงนามระหว่าง 19–21 พ.ค. 2568
5. นัดสัมภาษณ์ พูดคุยทำความรู้จัก สัมภาษณ์เชิงลึก 30 นาทีต่อคน ใช้คำถามปลายเปิด สร้างความสัมพันธ์ในบรรยากาศเป็นกันเอง
6. บันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ยืนยันการเก็บข้อมูลเป็นความลับตามข้อตกลง
7. นำเสนอ “แนวทาง BRF” ต่อกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อขอความเห็นและปรับใช้จริง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลหลังเก็บจากผู้ให้ข้อมูลครบ 30 คน โดย 1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ให้ครบตามวัตถุประสงค์ 2) จำแนกและจัดเรียงข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา 3) นำเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนอัมพวา ทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการระบาดโควิด-19 ตามกรอบแนวคิด.

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงก่อนวิกฤตการณ์ COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า การดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในช่วงก่อนการแพร่ระบาด สามารถสรุปเป็น 3 ประเด็นหลักได้ดังนี้

ประการที่ 1 วิถีชีวิตและอาชีพของผู้ประกอบการมีความผูกพันกับระบบนิเวศการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างลึกซึ้ง โดยมีเสน่ห์ของพื้นที่ กิจกรรมท่องเที่ยว และความร่วมมือของคนในชุมชนเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญส่งผลให้เกิดความยั่งยืนของอาชีพและเศรษฐกิจฐานราก

ประการที่ 2 ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวสร้างรายได้ที่มั่นคง ผู้ประกอบการสามารถบริหารจัดการการเงินครัวเรือนอย่างมีประสิทธิภาพ แม้จะอยู่ในรูปแบบไม่เป็นทางการ แต่สะท้อนถึงความสามารถทางเศรษฐกิจระดับฐานราก (grassroots economy) ที่ขับเคลื่อนจากทุนทางวัฒนธรรมและทุนสังคม

ประการที่ 3 ระบบเศรษฐกิจของผู้ประกอบการพึ่งพาโลกที่ไม่เป็นทางการ เช่น เครือข่ายชุมชน การแลกเปลี่ยนทรัพยากร และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งสะท้อนแนวคิดของ Bourdieu (1986) เรื่อง ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีบทบาทสำคัญในการค้ำจุนความมั่นคงของอาชีพ และเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจฐานชุมชนในช่วงก่อนเกิดวิกฤต

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาการปรับตัวดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงเกิดวิกฤตการณ์ COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย

ผลการวิจัยพบว่า หลังวิกฤตการณ์ COVID-19 ผู้ประกอบการเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญทั้งในมิติของ สุขภาพ ความปลอดภัย เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยมีลักษณะสำคัญดังนี้

ประการที่ 1 การยกระดับมาตรฐานสุขอนามัยและความปลอดภัย (Health & Safety Standards) ผู้ประกอบการปรับตัวตามมาตรการสาธารณสุข เช่น ทำความสะอาดเรือ จัดการจำนวนผู้โดยสาร และใช้มาตรการสร้างความมั่นใจแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งได้กลายเป็น “มาตรฐานใหม่” (New Normal Standard) ในการประกอบอาชีพ

ประการที่ 2 การปรับกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจ (Economic Adaptation) ผู้ประกอบการลดต้นทุนและปรับปริมาณการผลิตให้เหมาะสมกับภาวะตลาด บางรายขยายช่องทางสู่การขายออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “เศรษฐกิจดิจิทัลฐานราก” (Digital Grassroots Economy)

ประการที่ 3 การฟื้นฟูผ่านเครือข่ายสังคมและความร่วมมือชุมชน (Community Collaboration) เครือข่ายชุมชนยังคงเป็นกลไกสำคัญในการฟื้นฟูธุรกิจและสร้างความเข้มแข็งให้ผู้ประกอบการ สะท้อนแนวคิด Community Resilience Theory (Norris et al., 2008) ที่มองว่าความร่วมมือในชุมชนเป็นทุนทางสังคมสำคัญในการฟื้นตัวหลังวิกฤต

โดยสรุป วิกฤตการณ์ COVID-19 เป็น “จุดเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง” ที่ผลักดันให้ผู้ประกอบการเรืออัมพวาเน้นการดำเนินธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบต่อสุขภาพ สังคม และสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิด Sustainable Tourism และ Adaptation Theory ที่เน้นการเปลี่ยนผ่านเชิงระบบ (systemic transition) สู่ความยั่งยืนระยะยาว

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอแนวทางการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงหลังวิกฤตการณ์ COVID-19 ที่แพร่ระบาดในประเทศไทย จากศึกษาแนวทางการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม หลังวิกฤตการณ์ COVID-19

ผลการวิจัยพบว่า วิกฤตการณ์ COVID-19 ได้กระตุ้นให้ผู้ประกอบการเกิดการเรียนรู้และปรับตัวด้านการบริหารจัดการการเงินและเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับบุคคล ครัวเรือน และชุมชน ดังนี้

ประการที่ 1 ระดับบุคคลและครัวเรือน: ผู้ประกอบการพัฒนาทักษะการจัดการการเงิน ลดรายจ่าย และจัดลำดับความสำคัญทางการเงิน พร้อมตระหนักถึงความเสี่ยงจากการพึ่งพิงรายได้ทางเดียว

ประการที่ 2 ระดับอาชีพ มีความพยายามกระจายความเสี่ยงทางเศรษฐกิจโดยสร้างรายได้เสริมจากทักษะเดิมหรือทรัพยากรท้องถิ่น

ประการที่ 3 ระดับชุมชน เกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังต่อรอง ลดต้นทุน และหาตลาดร่วมกัน รวมถึงการเรียนรู้การเข้าถึงระบบสนับสนุนจากภาครัฐ

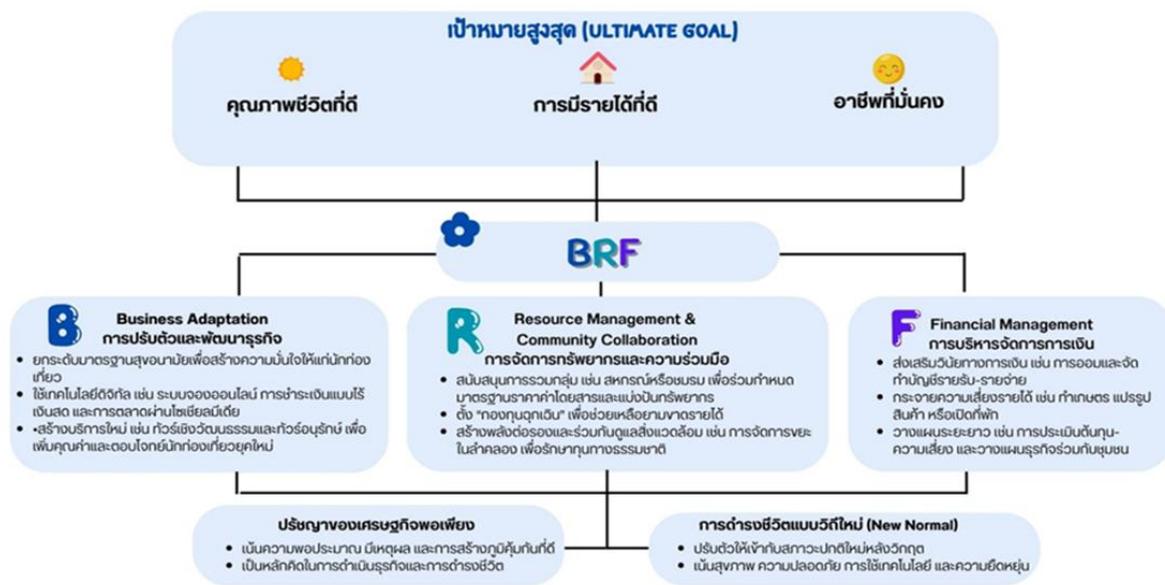
ทั้งหมดนี้สะท้อนถึง ชีตความสามารถในการปรับตัว (Adaptive Capacity; Folke et al., 2010) ซึ่งเป็นแก่นสำคัญของการสร้างความยืดหยุ่นทางเศรษฐกิจ (Economic Resilience) และสอดคล้องกับแนวคิด Sustainable Livelihood Framework (Chambers & Conway, 1992) ที่เน้นการใช้ทุน 5 ประเภทในการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งในช่วงก่อนและช่วยเกิดการระบาดของ COVID-19 ดังนั้นเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 1 และ 2 ในส่วนวัตถุประสงค์ที่ 3 ซึ่งเป็นการศึกษาแนวทางการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงหลังการระบาดของ COVID-19 ซึ่งเป็นช่วยปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงได้นำกลยุทธ์ที่ได้จากการเก็บข้อมูลของผู้ประกอบการเรือ มาจัดทำแนวทางการดำรงชีวิต โดยเรียกว่า "BRF" ขึ้นเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในอนาคตซึ่งเป็นการป้องกันพื้นฐานสำหรับการเตรียมพร้อมรับมือกับวิกฤตการณ์โรคระบาด COVID-19 หรือโรคระบาดใหม่ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต โดย

อาศัยทฤษฎีหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการดำรงชีวิตแบบ New Normal เป็นแกนกลาง โดยแนวทาง BRF นี้ได้รับการออกแบบมาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของทุกคนในชุมชนอย่างถ้วนหน้า ทั้งในด้านสุขภาพ การศึกษา การเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็น และความมั่นคงทางการเงิน ซึ่งจะนำไปสู่การเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถเติบโตและใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า โดยเป้าหมายทั้งหมดนี้สะท้อนถึงการมองภาพรวมที่ให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลระหว่างปัจเจกบุคคล ชุมชน และสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งแบ่งทั้งหมด 3 กลยุทธ์ ดังนี้

1. กลยุทธ์ด้านการปรับตัวและพัฒนาการประกอบธุรกิจเพื่อให้เกิดความยั่งยืน (Business Adaptation and Development Toward Sustainability)
2. กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรและเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยความร่วมมือของคนในชุมชน (Resource Management and Strengthening through Community Collaboration)
3. กลยุทธ์ในการบริหารจัดการการเงิน (Financial Management)

ภาพที่ 2 แนวทางในการดำรงชีวิตเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในอนาคต BRF

จากการศึกษาข้อมูลจะพบว่าหลังจากที่วิกฤตการณ์โควิด-19 สิ้นสุด ผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวมีเป้าหมาย คือ การมีคุณภาพชีวิตดี รายได้มั่นคง และอาชีพมั่นคง แนวทาง BRF มุ่งสร้างความอยู่รอด ความยั่งยืน ลดความเสี่ยงระยะยาว สร้างชุมชนเข้มแข็งที่รับมือวิกฤตได้ พร้อมยกระดับคุณภาพชีวิตในทุกมิติ เพื่อความสมดุลระหว่างบุคคล ชุมชน และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้นเพื่อเป็นการสนับสนุนให้ผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยวอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม บรรลุเป้าหมายที่มุ่งหวัง จึงมีการออกแบบแนวทางในการดำรงชีวิตเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในอนาคต “BRF” ซึ่งมี 3 เสาหลัก ได้แก่ 1) การปรับตัวและพัฒนาธุรกิจ ยกระดับมาตรฐานสุขอนามัย ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล สร้างบริการใหม่เพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยวยุคใหม่ 2) การจัดการทรัพยากรและความร่วมมือชุมชน จัดตั้งกองทุนฉุกเฉิน รวมกลุ่มสร้างพลังต่อรอง ดูแลสิ่งแวดล้อมร่วมกัน 3) การบริหารการเงิน ส่งเสริมวินัยการเงิน ออม กระจายความเสี่ยง วางแผนธุรกิจ สร้างความมั่นคงทางการเงินเพื่อรับมือวิกฤตในอนาคต

สำหรับ 3 เสาหลัก BRF นี้มีรากฐานมาจาก 2 ส่วนคือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน เพื่อความยั่งยืน และ วิถีใหม่ (New Normal) มุ่งปรับตัวใส่ใจสุขภาพ ใช้เทคโนโลยี สร้างความยืดหยุ่นรับมือความไม่แน่นอน ทั้งสองส่วนช่วยให้ BRF ประยุกต์ใช้ได้หลากหลายบริบท

อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ผลการวิจัยชี้ว่าก่อน COVID-19 การดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรืออัมพวาไม่ใช่แค่การทำมาหาเลี้ยงชีพ แต่ฝังรากลึกกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจฐานรากที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรชุมชน และความร่วมมือในการสร้างรายได้ พัฒนาคุณภาพชีวิต และความเข้มแข็งชุมชน ผู้ประกอบการมีภูมิปัญญาทางการเงิน ลงทุนต่อยอดธุรกิจ กระจายความเสี่ยง เสริมสร้างความมั่นคง กลยุทธ์ที่ยั่งยืนมาจากทุนทางสังคม ความสัมพันธ์ในชุมชน และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยและทฤษฎีทุนทางสังคมที่เน้นการร่วมมือ เกื้อกูล และสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนอย่างแท้จริง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ช่วงเกิดวิกฤต COVID-19 ผู้ประกอบการเรืออัมพวาเผชิญการหยุดชะงักรายได้หลัก ทำให้ต้องปรับตัวโดยใช้เครือข่ายสังคม ความร่วมมือในชุมชน และทุนทางสังคมเดิมเพื่อประคับประคองชีวิต ทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคม การแบ่งปันทรัพยากร การลดรายจ่าย หารายได้เสริม และการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมสะท้อนถึงความยืดหยุ่น การใช้ทุนทางสังคมอย่างสร้างสรรค์ ตอกย้ำแนวคิด Putnam เรื่องทุนทางสังคมเป็นพลังสำคัญของการอยู่รอด พื้นตัว และสร้างความมั่นคงในชุมชนอย่างสอดคล้องกัน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า หลังวิกฤต COVID-19 ผู้ประกอบการเรืออัมพวาแสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและนวัตกรรมในการฟื้นตัว โดยใช้ทุนทางสังคมตามแนวคิดของบูร์ดิเยอเป็นกลไกหลักในการพัฒนาบริการใหม่ ยกกระดับมาตรฐานสุขอนามัย และเสริมทักษะดิจิทัลผ่านเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยในไทยที่ชี้ว่าทุนทางสังคมเป็นทรัพยากรสำคัญในการรับมือวิกฤต แนวทาง BRF ที่พัฒนาขึ้นต่อยอดจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดวิถีใหม่ ครอบคลุมกลยุทธ์การปรับธุรกิจ การจัดการทรัพยากรชุมชน และการวางแผนการเงินที่เน้นการกระจายความเสี่ยง เพื่อสร้างความยั่งยืนและความมั่นคงระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

สำหรับองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปองค์ความรู้ที่สำคัญได้ว่า ผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ได้พัฒนากลไกการปรับตัวอย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับบุคคล ครัวเรือน และระดับชุมชน โดยใช้ “ทุนทางสังคม” (Social Capital) เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความยืดหยุ่น (Resilience) และภูมิคุ้มกันต่อวิกฤต ผ่านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การแบ่งปันทรัพยากร และการพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกันในชุมชน ซึ่งกลไกดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในหลายมิติ ได้แก่ มิติการดำเนินธุรกิจ คือ การสร้างรูปแบบบริการใหม่ การยกระดับมาตรฐานสุขอนามัย และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อขยายตลาด มิติชุมชนและสังคม คือ การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อเสริมพลังต่อรอง การดูแลสิ่งแวดล้อมร่วมกัน และการรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น มิติการเงินและเศรษฐกิจฐานราก คือ การจัดการการเงินอย่างมีวินัย การออมและการกระจายความเสี่ยง เพื่อสร้างความมั่นคงระยะยาว

จากการบูรณาการทั้งสามมิตินี้ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวทาง BRF (Business Adaptation – Resource Management – Financial Management) ขึ้นเป็น “กรอบแนวคิดเชิงปฏิบัติ” ที่สะท้อนการดำรงชีวิตและการปรับตัวของชุมชนในภาวะวิกฤต โดยมีฐานทางทฤษฎีสำคัญ 2 ประการ ได้แก่

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy) — ซึ่งเน้นความพอประมาณ มีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันภายใน เพื่อให้บุคคลและชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนภายใต้ความไม่แน่นอน และทฤษฎีความยืดหยุ่นของชุมชน (Resilience Theory) — ที่มุ่งอธิบายกระบวนการฟื้นตัว การปรับตัว และการเปลี่ยนผ่านของชุมชนภายหลังเกิดวิกฤต (Folke et al., 2010) ซึ่งการผสมผสานทั้งสองแนวคิด

เข้าด้วยกัน ทำให้แนวทาง BRF มีฐานะเป็น “ทฤษฎีปฏิบัติฐานชุมชน (Community-based Theory in Practice)” ที่สะท้อนพลวัตของชุมชนอัมพวาในการฟื้นฟูตนเองอย่างยั่งยืนภายใต้บริบทหลังโควิด-19 ทั้งยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ชุมชนอื่นได้ในอนาคต โดยเฉพาะชุมชนที่พึ่งพาเศรษฐกิจท่องเที่ยวและทรัพยากรท้องถิ่นเป็นหลัก ดังนั้น องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ไม่เพียงแต่มีคุณค่าต่อการพัฒนานโยบายและแนวทางการฟื้นฟูเศรษฐกิจฐานรากเท่านั้น แต่ยังมีศักยภาพในการต่อยอดเป็นกรอบอ้างอิงทางวิชาการระดับชาติและสากล เพื่ออธิบาย “พลวัตการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชนไทยหลังวิกฤต” ได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

สำหรับผลการศึกษารับตัวของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยวในอำเภออัมพวาในช่วงก่อนและหลังวิกฤต COVID-19 โดยพบว่า ผู้ประกอบการได้ใช้ทุนทางสังคม ความร่วมมือในชุมชน และความไว้วางใจเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อวิกฤต สร้างสรรค์บริการใหม่ เช่น ทัวร์เรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนและทัวร์วัฒนธรรม พร้อมยกระดับมาตรฐานสุขอนามัย พัฒนาทักษะดิจิทัล และบริหารจัดการการเงินอย่างมีระบบ บทเรียนจากวิกฤตครั้งนี้นำไปสู่การพัฒนาแนวทาง BRF ที่เน้นการปรับตัวธุรกิจ การจัดการทรัพยากรชุมชน และการกระจายความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและวิถีชีวิตใหม่ เพื่อความยั่งยืนในระยะยาวและความเข้มแข็งของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะเชิงรุก

ข้อเสนอภาครัฐ

1. การส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนเชิงยุทธศาสตร์ ควรมีการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรเพื่อยกระดับโครงสร้างพื้นฐานท่องเที่ยวชุมชน เช่น การมีงบประมาณในการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว หรืองบประมาณเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพของผู้ประกอบการเรือ

2. การพัฒนาศักยภาพบุคลากรท่องเที่ยวท้องถิ่น ควรมีการสนับสนุนและให้ความรู้ในอาชีพ เช่น การสอนวิธีการดูแลรักษาเรือ การซ่อมเรือ เบื้องต้น เพื่อสร้างมาตรฐาน คู่มือ ในการประกอบอาชีพ

3. การดูแลเรื่องการจราจรทางน้ำ พบว่า มีเรือจากที่อื่นเข้ามาใช้เส้นทางเดินเรือที่อัมพวา แต่ขับเรือฝ่าฝืนกฎจราจรทางน้ำ เช่น ขับเร็วเกินกำหนด หรือมาประสพอุบัติเหตุที่อัมพวา ทำให้อำเภออัมพวา เสี่ยงชื่อเสียง

ข้อเสนอภาคเอกชน

1. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือเชิงกลยุทธ์ บริษัทนำเที่ยว โรงแรม และแพลตฟอร์มท่องเที่ยวออนไลน์ควรร่วมมือกับชุมชนอัมพวาในการพัฒนาและโปรโมตเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยใช้เรื่องเล่าท้องถิ่นและประสบการณ์จริงเป็นจุดขายที่แตกต่างและน่าสนใจ

2. การสร้างมาตรฐานในการจำหน่ายสินค้าที่ไม่แพงจนเกินไป และการคิดค่าเช่าที่ขายของให้กับชาวอัมพวาในราคาที่เหมาะสม

ข้อเสนอสำหรับผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยว

1. การสร้างแบรนด์ "มัคคุเทศก์ท้องถิ่นโดยธรรมชาติ" ควรมีการรักษาและพัฒนาเอกลักษณ์เฉพาะตัวในฐานะผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่นที่สามารถนำเสนอเรื่องราวและประสบการณ์จริงได้อย่างลึกซึ้ง เพื่อสร้างความแตกต่างและประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

2. การรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังต่อรอง ควรมีการส่งเสริมการรวมกลุ่มของผู้ประกอบการเรือเพื่อสร้างระบบการบริหารจัดการ เช่น การจัดคิว การแบ่งปันลูกค้า และการกำหนดราคาที่เป็นธรรม เพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองและความเข้มแข็งของชุมชนในการดำเนินธุรกิจ

3. การพัฒนาทักษะด้านภาษา เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน เพื่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มาใช้บริการเรือ

ข้อเสนอแนะเชิงรับ

ข้อเสนอแนะภาครัฐ

1. มีการเก็บข้อมูลสถิติ ของการประกอบอาชีพในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับเรือบริการนักท่องเที่ยว เป็นต้น

2. กลไกสนับสนุนเมื่อเกิดวิกฤต ควรมีการจัดเตรียมงบประมาณและมาตรการช่วยเหลือเยียวยาผู้ประกอบการและชุมชนในกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์ หรือเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันที่ส่งผลกระทบต่อรายได้และการดำเนินชีวิต

ข้อมูลเสนอแนะสำหรับภาคเอกชน

1. การลงทุนเพื่อความยั่งยืน ควรมีการพิจารณาการให้การสนับสนุนด้านความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ที่เน้นการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการบริการนักท่องเที่ยว เช่น การสนับสนุนโครงการฝึกอบรมด้านความปลอดภัย หรือการจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็น เพื่อให้ธุรกิจสามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน

2. การปรับตัวสู่ตลาดใหม่ ควรมีการเตรียมพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการนำเสนอผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยว

1. สร้างภูมิคุ้มกันทางการเงิน ควรมีการจัดอบรมการวางแผนการเงินอย่างรอบคอบ เช่น การออมในช่วงที่มีรายได้ดี และการกระจายความเสี่ยงโดยการหาช่องทางรายได้เสริมอื่น ๆ เพื่อรองรับสถานการณ์ที่ไม่คาดฝัน และสร้างความมั่นคงทางการเงินในระยะยาว

2. พัฒนาทักษะและความยืดหยุ่น ควรมีการพัฒนาทักษะและเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของตลาดและสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษานโยบายในการพัฒนาการบริการเรือท่องเที่ยว อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ของภาครัฐ เพื่อดูแนวทางและนโยบายในการส่งเสริมอาชีพผู้ประกอบการเรือในอนาคต

2. ควรมีการเปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการฟื้นตัวจากโควิด-19 กับชุมชนที่ยังประสบปัญหา เพื่อให้ได้โมเดลแนวปฏิบัติที่สามารถถ่ายทอดไปยังพื้นที่อื่น

3. ควรศึกษาการดำรงชีวิตของผู้ประกอบการเรือบริการนักท่องเที่ยว อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม อีกครั้งเพื่อดูการเปลี่ยนแปลงของการดำรงชีวิต

4. การศึกษาในอนาคตควรรวมมุมมองของนักท่องเที่ยวเพื่อประเมินคุณค่าและความพึงพอใจต่อบริการของผู้ประกอบการเรือ เพื่อการพัฒนาอย่างตรงจุด

เอกสารอ้างอิง

กรกนก เกิดสังข์. (2560). การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเชิงกลยุทธ์: กรณีศึกษาดำบลบางไผ่ อำเภอ

เมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 4(2), 233-247.

กรมควบคุมโรค. (2558). *พระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558*.

<https://ddc.moph.go.th/law.php?law=1>

- กรมเจ้าท่า. (2563). รายงานการสำรวจเรือโดยสาร/ท่องเที่ยว. https://md.go.th/wp-content/uploads/2021/11/travel_63.pdf
- กรมประชาสัมพันธ์. (2568). ข้อดีของเศรษฐกิจฐานราก: การพัฒนาที่ยั่งยืนจากรากฐานสู่ชุมชน. <https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/31/iid/359395>
- กระทรวงแรงงาน. (2568). ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal). <https://www.tosh.or.th/covid-19/index.php/new-normal>
- กุลธิดา สุริยวรรณากุล. (2557). แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่สาธารณะของตลาดน้ำอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จักรพันธ์ ขวัญมงคล และคณะ. (2560). ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตผู้คนในอัมพวาสะท้อนผ่านอดีต ปัจจุบัน และอนาคต. สำนักงานอุทยานการเรียนรู้.
- ชลดา บุญอยู่. (2556). ทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: กรณีศึกษา บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชลิดา เพียรสร้าง. (2554). การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ณัฐพัชร์ วรพงศ์พัชร์. (2565). ส่วนประสมทางการตลาดและการตัดสินใจมาท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดตะเคียนนนทบุรีในสถานการณ์โควิด-19. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มจร วิทยาเขตอีสาน*, 3(2), 1-21.
- ณัฐกานต์ เกาศล. (2560). เรือ: ภูมิปัญญากับวิถีชีวิตพื้นบ้านและบทบาทในสังคมไทยภาคกลาง. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต*, 12(1), 69-82.
- ทะนงศักดิ์ แสงสว่างวัฒนะ. (2563). ความยืดหยุ่นในการทำงาน: บทเรียนจากวิกฤตโควิด-19. *วารสารการจัดการสมัยใหม่*, 10(1), 77.
- ธนเดช ชัยรักษา และคณะ. (2564). การปรับตัววิถีใหม่ของประชาชนในช่วงโควิด-19: กรณีศึกษาผู้ได้รับผลกระทบถูกเลิกจ้างงาน ชุมชนควนสะอาด ตำบลบางรูป อำเภอทุ่งใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารสังคมพัฒนศาสตร์*, 4(1), 77.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2566). *Financial Wisdom*. <https://shorturl.at/BqGMJ>
- ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ. (2564). การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัล: โอกาสและความท้าทายในยุค New Normal. *วารสารบริหารธุรกิจ*, 15(3), 23-38.
- นวันวิจน์ แข่งขัน. (2567). การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน OTOP นวัตกรรม บ้านสระยายชี ตำบลเนินปอ อำเภอสามง่าม จังหวัดพิจิตร. *วารสาร มจร เพชรบุรีปริทรรศน์*, 7(2), 97-109.
- ประไพพิมพ์ สุธีวินนทร์ และ ประสพชัย พสุนนท์. (2559). กลยุทธ์การเลือกตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ. *วารสารปาริชาติ*, 11, 40-57.
- Bank, W. (2023). *Financial inclusion and resilience in the face of the COVID-19 pandemic*. Washington, D.C.: The World Bank Group.
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood.
- Center for Theory of Change. (2024). *What is Theory of Change?* <https://www.theoryofchange.org/what-is-theory-of-change>
- Nuntaboot, K., et al. (2023). Role of social capital in response to and recovery from the first wave of COVID-19 in Thailand: A qualitative study. *BMJ Open*, 13(3).

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.

Raknuiy, P., Noonklam, D., Chimahad, P., & Tipwong, P. T. D. (2024). The development of floating markets for promoting community-based tourism under the new normal in Songkhla Province. *Journal of Social Science and Cultural*, 8(11), 98–109.

Theory Review. (2024). *Social Capital Theory*. Newcastle University.

<https://open.ncl.ac.uk/theories/16/social-capital-theory>